

Gâlib-Billâh tarafından bastırılan bir dinar (Musée du Batha, Fez, nr. 52-2-1)

meyi hedef edinmişti. Başlangıçta Mağrib sultanlarına bağlıydı ve uzak görüşlülüğü, zekâsı ve liyakatiyle Endülüs'te Muvahhidler idaresini yeniden ihya etmekte olan bir lider görüntüsü verdi. Bu sebeple onlar tarafından tanındı, yardım ve destek gördü. 636 (1238-39) yılında Muvahhidler'den Abdülvâhid er-Reşid'e biat etti. 637'de (1239-40) bu biatını yeniledi. Bu durum Abdülvâhid er-Reşid'in 640'ta (1242) ölümüne kadar devam etti. Onun ölümünden sonra bu defa hutbeyi Hafsî Sultanı I. Ebû Zekeriyâ Yahyâ adına okuttu. Bunun üzerine sultan cihada destek vermek maksadıyla kendisine çok miktarda yardım gönderdi.

Gâlib-Billâh döneminde hristiyanlar İslâm topraklarında ilerlemeye devam ettiler. III. Fernando'nun hedefi, Kurtuba'dan sonra Gırnata'nın savunma hatlarını da ortadan kaldırmaktı. Fernando iki günlük bir kuşatmadan sonra Arcûne'yi ele geçirdi (Kasım 1244); Ceyyân ise yedi ay süreyle kuşatmaya dayandı. Fakat Gâlib-Billâh bu şehri kurtaramadı. III. Fernando ile şehri ve bazı kaleleri ona bırakma karşılığında antlaşma imzaladı (643/1246). Antlaşmadan sonra erginlik çağındaki müslümanlar şehri terkettiler, diğerleri ise hristiyanlarla birlikte kaldılar; bunlara "müdeccen" denilir. Gâlib-Billâh yapılan antlaşma ile Fernando'nun hâkimiyetini tanımayı, yıllık 150.000 altın haraç vermeyi ve gerektiğinde askerî yardımda bulunmayı taahhüt ediyordu. Ceyyân Antlaşması, Gırnata'da kurulan Nasrî Emirliği'nin Kastilya Krallığı tarafından tanınması demektir. Bu antlaşma Gırnata emîrini Kastilya'ya boyun eğmeye mecbur bırakmıştı. Gerçekten de antlaşma-

ya sadık kalan Gâlib-Billâh işbîliye kuşatmasında krala 500 atlı gönderdi. Daha sonra Şerîş, Erkuş (Arcos), Şezûne (Sedona), Lebrîha (Lebrija) ve Leble'ye (Niebla) yönelik saldırılara da katıldı. Bu durum 1262 yılına kadar devam etti.

Ceyyân Antlaşması'ndan sonraki yirmi yıl barış içinde geçti. Gâlib-Billâh bu sayede Mâleka, Meriye ve diğer komşu şehirlere karşı koydu, Gırnata Sultanlığı'nı güçlendirme fırsatı buldu. Halbuki bu dönem Endülüs'te en sıkıntılı günlerin yaşandığı bir dönemdi. 652 (1254) yılında işbîliye dışında Alfonso ile bir araya gelip yeniledikleri bu antlaşma ile ittifak daha da güçlendi.

Endülüslü mahallî liderlerin çoğunun kendisine boyun eğmesinden sonra durumunu kuvvetlenen Gâlib-Billâh, hristiyanlara kaptırdığı bazı toprakları geri almak düşüncesiyle Sebte'ye göz dikti. 659 (1261) yılında Sebte Valisi Azafî bu- rayı saldırı Gırnata kuvvetlerinin kumandanı Zâfir'i öldürdü ve Gırnata donanmasının tamamına yakını ele geçirdi. Daha sonra X. Alfonso Kâdis, Şerîş, İsticce ve Leble'yi işgal etti.

Gâlib-Billâh 1265 yılının sonlarında sınırlarını tahkim etti. Bu sırada onun 150 kadar şehir ve kaleyi Alfonso'ya terketmesinin ardından Mürsiye ve diğer bölgelerden müdeccenler Benî Ahmer topraklarına göç etmeye başladı. Gâlib-Billâh düşmanlarını zayıflatmak için aralarına nifak sokmaya çalıştı. 1267 yılında üç ay boyunca sürdürdüğü Mâleka kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı. Kastilya asilzadeleri 1272'de X. Alfonso'yu tanımayı reddedip Don Filip (Alfonso'nun kardeşi) ve Nuño Gonzalez kumandasında Gırnata'ya gittiler. Gâlib bunları çok iyi karşıladı, Nuño Gonzalez'i Şenîl sarayında ağırladı; onu Benî Eşkilûle'ye karşı kullanmak istiyordu.

Elhamra Kalesi'nin bulunduğu yerde yeni bir kasabanın (bugünkü Elhamra) kurulması tâlimatını veren ve cami, hamam gibi birçok hayır eseri yaptıran Gâlib-Billâh, 671 yılının Cemâziyelâhir ortalarında (Ocak 1273) attan düştü ve 29 Cemâziyelâhir 671'de (21 Ocak 1273) vefat etti. Sebîke tepesindeki Eskicami Kabristanı'na defnedildi. Yerine "Fakih" lakabıyla tanınan oğlu II. Muhammed geçti. Ebû'l-Bekâ er-Rundî *Ravzatü'l-üns ve nüzhetü'n-nefs*'i ona ithaf etmiş, birçok şehir ve kaleyi X. Alfonso'ya terketmesi üzerine de *Risâ'ü'l-Endelüs*'ü kaleme almıştır.

İbnü'l-Hatib'in kaydettiğine göre Gâlib-Billâh lükse ve rahatına düşkün değildi. Çok sade giyinir, kıt kanaat geçinmeyi ve bir bedevî gibi yaşamayı tercih ederdi. Savaşlara bizzat katılır, güçsüz kimselere yardım ederdi. Haftada iki gün halkla görüşürdü. Bu sırada şairler şiir okur, heyetler gelir giderdi. Özel toplantılarında itibarlı kimselerin, üst düzey görevlilerin ve başkadıların tavsiyelerini dinlerdi.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, II, 92-101; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 170 vd.; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 446-454; A. Prieto Vives, *Formación del reino de Granada*, Madrid 1929; C. Torres Delgado, *El antiguo reino nazarí de Granada (1232-1340)*, Granada 1974; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain*, Minneapolis 1974, s. 97-99; M. A. Ladero Quesada, *Granada, Historia de un país islámico*, Madrid 1979; L. S. de Lucena, *Granada*, León 1983; R. Villa-Real, *Historia de Granada*, Granada 1987; A. Gala, *Granada de los Nazaríes*, Barcelona 1992; I. S. Allouche, "La révolte des Banū Aşkilûla", *Hespéris*, XXV, Paris 1938; M. Gómez Moreno, "Granada en el siglo XIII", *Cuadernos de la Alhambra*, II, Granada 1966; Abbâdî, "el-A'şâd fî memleketi Gırnâta", *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mısrî*, XV, Kahire 1970; M. J. Rubiera, "Los Banū escallola", *Andalucía Islámica*, Granada 1983; J. D. Latham, "Naşrids", *El²* (İng.), VII, 1020-1021; Abdülkerim Halife, "Ebû'l-Bekâ er-Rundî", *DİA*, X, 298-299; Mehmet Özdemir, "Elhamra Sarayı", a.e., XI, 30.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

GÂLİYYE

(الغالية)

Daha çok Şîa'ya mensup olan ve aşırı düşünceler taşıyan gruplar için kullanılan, İslâm toplumu tarafından tasvip edilmemeyi belirten bir terim.

Sözlükte "haddi aşmak" mânasına gelen gulûv kökünden çoğul anlamında bir nisbet ismi olup "itidal çizgisini aşanlar" demektir. Bu kökten türeyen gulât ile ehlü'l-gulûv, ashâbü'l-gulûv terkipleri de aynı mânada kullanılır.

Mezhepler tarihiyle ilgili olarak eser yazan Sünnî ve Şîî müellifleri, gâliyye terimini genellikle imâmet konusunda aşırı görüşler benimseyen ve Şîa'ya bağlılık (teşeyyu') iddia eden gruplar için kullanmışlardır. Bunun yanında bu grupların özellikle âhireti inkâr edip tenâsüh inancını benimsediklerine de dikkat çekmişlerdir (meselâ bk. Nevbahtî, s. 19, 32, 35, 41; Eş'arî, s. 5-16, 46). İbn Bâbevehy el-Kummî Gâliyye'nin Allah'ı inkâr etti-

ğini söylemiş (*Risâletü'l-İ'tikâdâtı'l-İmâmiyye*, s. 114), Şeyh Müfîd ise Gâliyye'nin, müslüman görünüp Hz. Ali ve neslinden gelen imamlara ilâhlık yahut peygamberlik isnat eden, onlara sahip bulundukları faziletlerin üstünde aşırı özellikler atfeden sapık ve kâfirler olduğunu ileri sürmüştür (*Şerhu 'Akâ'id-i Şa-dûk*, s. 217). İmamlar hakkında ifrata kaçan, onları yaratılmışlık sınırından çıkarıp tanrılıklarına hükmeden, bazan imamları Allah'a, bazan da Allah'ı imamlara benzetenlere Gâliyye denildiğini belirten Şehristânî, aşırılıklarının kaynağı olarak tenâsüh ve hulûl ekolleriyile Allah'ı insana benzeten Yahudiliği ve insanı Allah'a benzeten Hristiyanlığı göstermektedir (*el-Milel*, I, 173).

Erken devir müellifleri, genellikle Hz. Ali'nin imâmet hakkını gasbettikleri gerekçesiyle Hz. Ebû Bekir ile Ömer'e dil uzatmayı ve gerçek imamın mâsum olduğu telakkisini gulûv olarak değerlendirdikleri için İmâmî İsnâaşeriyye'yi de Gâliyye'ye dahil etmek eğilimi göstermişlerse de daha sonraları bu terim Zeydiyye, İsnâaşeriyye ve bazan da İsmâiliyye'nin dışındaki fırkalar için kullanılmıştır. Bu arada mezhepler tarihiyle ilgili eserlerde (meselâ bk. Bağdâdî, s. 230-312), benimsenen aşırı görüşlerden hareketle sınıflandırmalar yapılmış, bu görüşleri benimseyen itikadî, siyasî ve tasavvufî gruplar da gâlî (yahut müslüman olduğunu iddia ettiği halde İslâm'ın dışında kalan) fırkalar olarak değerlendirilmiştir. Böylece Gâliyye Şîa ile sınırlandırılmayıp kapsamı genişletilmiştir. Gâliyye'nin ortaya çıkışında siyasî, iktisadî ve psikolojik sebepler yanında İslâm ülkesine katılan bölgelerdeki eski din ve kültürlerin de büyük etkisi olmuştur.

İslâm devletinin, kuruluşundan kısa bir süre sonra Emevîler tarafından ele geçirilip hilâfetin saltanata dönüştürülmesi, devlet ileri gelenlerinin dinin emir ve yasaklarına istenilen ölçüde uymamaları, muhaliflerini sindirmek için çeşitli yollara başvurmaları müslüman halkta idare aleyhinde hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. Peygamber ailesinin fertlerine karşı uygulanan baskı ve şiddet, Emevîler'e muhalif olan gruplarda güçlü bir nefret duygusunun gelişmesine yol açmış, yöneticileri meşrû saymayan ve adaletli bir düzenin kurulmasını isteyen bu gruplar, Peygamber neslinden gelen saygın kimselerin idareye hâkim olmasını bir çıkış yolu olarak düşünmeye başlamışlardır. Özellikle Küfeliler'in daveti üze-

rine yola çıkan ve Kerbelâ'da Emevî ordusu tarafından maiyetiyile birlikte katliama tâbi tutulan Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra durum daha da gerginleşmiştir. Kurtarıcı liderler ve adaletli idareciler olarak beklenen kimselerin başarılı olamamaları, onlara umut bağlayanların hayal kırıklığına uğramasına sebep oluyordu. Hz. Ali'ye duydukları aşırı sevgiye rağmen oğluna gerekli desteği sağlamayan Küfeliler'in hissettikleri vicdan azabının etkisiyle Emevîler'e karşı başlattıkları gizli faaliyetler aşırılıkların gelişmesi için uygun bir ortam oluştuyordu. Bu arada Peygamber neslinin haklarını korumak için silâhlı mücadele başlatanlar yanında Allah tarafından desteklenen, mânevî özelliklere sahip karizmatik liderlerin geleceğini iddia eden gruplar da ortaya çıkıyordu. Emevîlerden sonra İslâm devletine hâkim olan Abbâsîler'in de Hz. Ali taraftarları hakkında seleflerinin siyasetini uygulamaları, Şîa'nın faaliyetlerinin artan bir gizlilik içinde devam etmesine sebep olmuştur. Bu arada Şîa bünyesinde Hz. Ali ve özellikle mazlum evlâtları için duyulan aşırı sevgi ve muhaliflerine karşı git-tikçe artan nefret duygularının etkisiyle onların etrafında efsaneler geliştiriliyor, her birine ilâhî özellikler isnat ediliyordu. Böylece zaman içinde sevgideki aşırılık itikadda aşırılığa zemin hazırlamış oldu. Muhaliflerine açıkça mukavemet edemeyen Şîî grupların propagandalarını gizli, esrarlı ve remizli ifadeler kullanmak suretiyle yürütmüş olması da onların aşırılığa yönelmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan müslümanların ele geçirdikleri bölgelerdeki dinlere mensup kimselerin İslâm'a girmeleri, eski inanç ve kültür artıklarını İslâm muhitine taşımaları, yahut kültür ve medeniyetleri zarar gören gayri müslim unsurların kendi dinî ve kültürel değerlerini İslâmî bir görünüm içinde sunmaları, aşırılıkların ve aşırı grupların ortaya çıkışının kültürel sebeplerinden önemli bir kısmını teşkil etmektedir.

Aşırı Şîî gruplar genel olarak Küfe'de ortaya çıkmış, buradan İslâm dünyasının çeşitli merkezlerine yayılmıştır. Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından kurulan Küfe'ye gelip yerleşenler içinde, Arap ve mevâlî gibi müslüman unsurlar yanında yahudi, hristiyan ve eski İran dinlerine mensup iken bir kısmı müslüman olmuş, bir kısmı ise eski din ve kültürleriyle irtibatlarını sürdüren çok sayıda kimse de vardı. Hicaz bölgesindeki bedevî kül-

türünün etkisiyle oluşan sert ve katı tutuma karşılık Irak ve çevresinde eski dönemlerden itibaren birbirinden farklı dinî ve felsefî ekoller teşekkül etmişti. Bu sebeple ilk Gâliyye'nin, Hz. Ali'nin uzun yıllar yaşadığı Medine'de değil daha çok yahudi, hristiyan, Zerdüşti ve gnostik menşeli kimselerden oluşarak Küfe'de ortaya çıkması çevrenin buna uygun olmasına bağlanabilir. Geleneksel olarak ilk gâlî şahsın Abdullah b. Sebe olduğu kabul edilir. Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'nin Resûl-i Ekrem tarafından vasî olarak belirlendiğini, onun ölmediğini, geri dönüp geleceğini söylemiş ve hatta Ali'nin ilâh olduğunu iddia etmiştir. Gâliyye isminin bir grup hakkında ilk kullanılışı, I. yüzyılın ikinci yarısına (VII. yüzyılın sonları) rastlamaktadır. Taberî'nin Ebû Mihnef'ten naklettiğine göre (*Târîh*, VI, 103-104) Gâliyye ismi, Muhtâr es-Sekafî'nin Emevîler'e karşı isyanı sırasında (66-67/686-687) kendisine bağlı olan Küfeli bir grup Şîî için kullanılmıştır. Bu gâlîler Hind bint Mutekellife en-Nârtiyye, Leylâ bint Kumâme el-Müzeniyye, Ebû'l-Ahrâs el-Murâdî, Ebû'l-Hâris el-Kindî, Butayn el-Leysî ve Abdullah b. Nevf'ten teşekkül etmekteydi. Hind ve Leylâ'nın evinde toplantılar düzenleyen bu müfrit Keysânî Şîîler, Abdullah b. Nevf'in geleceği bildiğini iddia ediyorlar, kehanet ve bedâ'ya inanıyorlar, Kur'an'ın bazı âyetlerini maksatlarına uygun bir şekilde yorumluyorlardı. Bu durum İmam Muhammed b. Hanefiyye'ye bildirilince onlara karşı tepki göstererek tâbillerinin Küfeli aşırılarla ilişkilerini kesmesini istemiş, bu gâlîlere yazdığı mektupta da aşırılığı terketmelerini, yalandan kaçınmalarını, mescidde ibadetlere devam etmelerini tavsiye etmişti. Buna rağmen aşırı Şîîlik çok geçmeden Keysâniyye tarafından düzenlenen bir şekil almaya başladı. Muhammed b. Hanefiyye'nin gerçekte ölmediği, onun tekrar gelip dünyayı ıslah edecek mehdî olduğu açıkça ilân edildi. Bu devrede Muhtâr es-Sekafî, Hamza b. Ammâre (Umâre) el-Berberî, Abdullah b. Harb, Abdullah b. Muâviye, Beyân b. Sem'an ve mensupları Keysâniyye bünyesindeki aşırıları temsil ediyordu.

Muhammed el-Bâkır ve oğlu Ca'fer es-Sâdık'ın imâmet devrelerinde ortaya çıkıp faaliyet gösteren Mugîre b. Saîd el-İclî, Ebû Mansûr el-İclî, Ebû'l-Hattâb el-Esedî gibi gâlîler, Allah'ın insana yahut harflere benzediğini, kendilerinin Allah'la irtibat kurduklarını, peygamberliğin ebediyen devam edeceğini, kendilerine

vahiy geldiğini iddia ederek haramları mubah saymaya yönelmişlerdir. Daha sonra Ali el-Hâdî ve Hasan el-Askerî devrinde Hz. Ali'nin ilâhlığını iddia eden İbnü'n-Nusayr en-Nemîrî gibi müfrit İmâmîler ve mensupları tamamen İslâm dışı düşünceler ileri sürmüşlerdir (bk. NUSAYRİLİK). Bu grupların teşkil ettiği fırkalardan günümüze ulaşmayanların düşünceleri, daha çok mensupları tarafından bir süre devam ettirilmiştir. Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünün (148/765) ardından oğlu İsmâil adına ortaya çıkan ve kısa bir süre sonra nasların zâhîrî mânalarının yanında bâtınî yönlerinin de bulunduğunu, asıl anlaşılması ve uygulanması gerekenin te'vil ile ulaşılabilen bâtınî mânalar olduğunu iddia eden Bâtınî-İsmâiliyye, İslâm tarihinde müfrit karakterli bir fırka olarak varlığını sürdürmüştür. Bu arada Karmatîler ve Cenâbiyye gibi bâtınî İsmâilî fırkalar da Gâliyye içinde yer almıştır. Fâtımî Devleti'nin kuruluşu ile yapı değişikliğine uğrayan İsmâiliyye bünyesinde, 408 (1017) yılında Halife Hâkim-Biemrillâh'ın ulûhiyyetini iddia eden aşırı unsurlardan sonra (bk. DÜRZİLİK) 487'de (1094) Nizârî ve Müstâ'î bölünmesi meydana gelmiştir. Günümüze kadar varlığını sürdüren bu fırkalardan Ağa hanların imâmetini benimseyen birincisi diğerine nisbetle daha aşırı unsurlar ihtiva etmektedir. Başlangıçtan beri kendi aralarında belirli dinî şahıs ve kurumların yüceliğini destekleme konusunda birbirlerinden ayrılan Gâliyye içinde, Hz. Muhammed'i yücelten ve onu tebliğ edilmiş hakikatin en yüksek prensibi yahut "dışarıdaki gerçeği" olarak kabul edenler Mîmiyye, Hz. Ali'yi ilâhlık düzeyine yükselten, onu imam olarak bâtınî anlamın aslı prensibi olarak kabul edenler Ayniyye, Selmân-ı Fârisî'yi yücelterek onun insanların hakikate giriş kapısı olduğunu iddia edenler Sîniyye (Selmâniyye) adıyla anıldılar. Daha sonraki dönemlerde Gâliyye'nin düşünceleri içinde, Allah'ın birliğine ve ulûhiyyetine ters düşen hususlar dışarıda bırakılmak suretiyle fikirlerinden pek çoğu İmâmî ve İsmâilî hareketler bünyesinde eritilmiştir. Diğer taraftan Şîa dışındaki fırkaların bünyesinde de imâmetle ilgili olmayan bir kısım aşırılıklar görülmüştür. Hâricîler'den Yezîdiyye, Acâride ve bunun kollarından biri olan Meymûniyye fırkaları, ortaya koydukları aşırı düşünceler sebebiyle Gâliyye bünyesinde mütalaa edilmiştir. Düalist fikirler ileri sürdüğü

belirtilen Hımâriyye ve Hâbriyye de Kaderiyye ve Mu'tezile'nin aşırıları olarak ortaya çıkmışlardır. Gelişen tasavvufî düşünce içinde hulûl, ittihad, tenâsüh, teşbih ve ibâhaya inanan, kâinatın idaresini harflerdeki gizli mânalarda arayan, mensup oldukları kişilere dinin koyduğu sınırları aşacak özellikler atfeden Hallâciyye, Hurûfiyye, Bektâşiyye vb. ekoller de mutasavvıfların Gâliyye'sini teşkil etmiştir.

Görüşleri. Gâli fırkaların, İslâm toplumunun bünyesinden kaynaklanan ve dışarıdan gelen tesirler sonucunda ileri sürdükleri aşırı fikirlerin belli başlıları şunlardır: 1. Ulûhiyyet ve Hulûl. İlâhî ruhun Hz. Peygamber'e, ardından Hz. Ali'ye intikal ettiği ve Ali'nin ilâh olduğu iddiası Abdullah b. Sebe ile başlamış, ilâhî bir cüzün Ali'ye hulûl ettiğini ileri süren Beyân b. Sem'ân ve Ebû'l-Hattâb el-Esedî gibi aşırılarınca sürdürülmüştür (Şehristânî, I, 174-175, 179-180). Hint dinlerinde mevcut olan bu düşüncenin Firavunlar devrinde Mısır'da yaygın olup oradan intikal ettiği (Ebû'l-Alâ el-Maarrî, s. 457), yahut eski İran'daki Seneviyye'den kaynaklandığı (Neşvân el-Himyerî, s. 146) ileri sürülürse de Allah'ın Hz. İsa'ya hulûl ettiğini ve İsa'nın beşer şeklinde bir ilâh olduğunu kabul eden Hristiyanlık'tan geçtiği kanaati daha yaygındır (bk. HULÜL).

2. Teşbih. Allah'ın kula yahut kulun Allah'a benzetilmesi demek olan teşbihin de yabancı menşeli olduğu kabul edilmektedir. Şehristânî'ye göre teşbih görüşü, yaratıcıyı yaratılına benzeten yahudi ve yaratılanı yaratıcıya benzeten hristiyan düşüncesinden kaynaklanmaktadır (el-Milel, I, 173). Eski Yunan ve Hint dinlerinde de görülen bu düşüncenin tabii sonucu Allah'ın insanlar gibi cisim olarak kabul edilmesidir.

3. Bedâ. Allah'ın bir şeyi bilmezken daha sonra bilmesi, yahut bir şeyin iyi veya kötü şeklinde ortaya çıkacağını bildirmişken aksinin zuhur etmesi mânasına gelen ve Allah'ın bilgisinin kesin olmadığını ifade eden bedâ düşüncesi Key-sâniyye aşırılarında ve özellikle Muhtâr es-Sekaffî'de görülmektedir (bk. BEDÂ).

4. Peygamberlik İddiası. Peygamberliğin sona ermeyeceği, zaman içinde imâmetin nübüvvetle intikal edeceği ve imâmın peygambere olacağı düşünceleri yanında (Şehristânî, I, 175) Karmatîler'in Muhammed b. İsmâil'in nübüvvetini ileri sürmeleri, Mugîre b. Saîd el-İclî'nin kendi

peygamberliğini iddia etmesi, Resûl-i Ekrem'in nübüvvet devresinin bittiği ve şeriatının ilga edilmiş olduğu gibi hususlar Gâliyye arasında oldukça yaygın bir şekilde görülmektedir.

5. İmâmet. İmamların yetenekleri ve dindeki konumları hususunda aşırı iddialar ileri süren Gâliyye onların Hz. Peygamber'in vasîsi olduklarını, nübüvvet otoritesine sahip bulunduklarını, gaybı bildiklerini, bir kısmının ölmeyip gözden kaybolduğunu ve bir gün mutlaka döneceğini (rec'at) iddia etmektedir. Özellikle rec'at konusunda Yahudilik ve ondan etkilenen Hristiyanlığın tesirleri bulunduğu düşünülmektedir (bk. Tekvîn, 1/5; II. Krallar, 2/1-12; Malaki, 4/5-6; Markos, 16/6-20).

6. Tenâsüh. Büyük ihtimalle Hinduizm ve Budizm'den Maniheizm'e, daha sonra da Gâliyye'ye geçen ruhun bir bedenden diğerine intikali (ruh göçü) inancı Sebeiyye, Kâmilîyye, Harbiyye, Nusayriyye gibi gâli fırkalarda ve Bektâşilik'te yaygın olarak görülmektedir. Tenâsühe inanan gruplar, sonuçta kıyâmeti kabul etmeyerek bunun ruhun bir önceki bedende işlediği amele göre bir başka bedene geçişi olduğunu, son bedendeki durumunun daha önce bulunduğu bedendeki hareketlerine göre nimet ve azap şeklinde gerçekleşeceğini iddia etmişlerdir.

7. Bâtınî Te'vil. Milâdî I. yüzyılda eski Yunan felsefesinden Yahudiliğe geçen ve Tevrat'ın zâhîrî ve bâtınî anlamı bulunduğu şeklinde yaygınlaşan bâtınî te'vil yahudi asıllı olan Abdullah b. Sebe, Meymûn el-Kaddâh ve oğlu Abdullah b. Meymûn gibi mühtedi görünen kimselerce İslâm dünyasına taşınmış ve daha çok İsmâiliyye mezhebinin mensuplarınınca benimsenmiştir. En geç III. (IX.) yüzyıldan itibaren Gâliyye arasında Kur'ân-ı Kerîm'in sembolik ve bâtınî tefsiri geliştirilmiştir.

Bunlardan başka Hz. Ali, oğulları Hasan, Hüseyin ve Muhammed b. Hanefiyye'nin (el-esbâtü'l-erbaa) kutsallığı, belirli bir dereceye ulaşıldığında dinî mükellefiyetin düşmesi, dinin emir ve yasaklarının kabul edilmemesi (ibâha), mal ve kadında ortaklık gibi hususlar gâli fırkalarda görülen aşırı düşüncelerdendir.

Gâliyye'nin Kolları. İslâm fırkalarıyla ilgili eserlerde Gâliyye ve kolları birbirinden farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Gâli fırkaların sayısı on bir (Şehristânî, I, 173-190), on beş (Eş'arî, s. 5-16) ve yirmi

(Bağdâdî, s. 232-233) olarak belirtilmektedir. Aslında Şîa'nın belli başlı fırkalarındaki gâfililer ile Şîa dışındaki aşırı grupların ele alınıp incelenmesi daha uygun sonuçlara varılmasına yardımcı olacaktır. Bu bakımdan Gâliyye Şîa açısından Sebeiyye, Keysâniyye, İsmâiliyye, İmâmiyye Gâliyyesi ve Şîi olmayan diğer fırkaların aşırı grupları olarak ele alınabilir.

Sebeiyye. Hz. Ali'nin ilâhlığı, ölümsüzlüğü, Hz. Peygamber tarafından vasî tayin edildiği, yahut ölmeyip geri döneceği gibi düşünceler ileri süren bir fırkadır (bk. ABDULLAH b. SEBE).

Keysâniyye. Bu isim altında toplanan Beyâniyye, Cenâhiyye, Harbiyye, Hâşimiyye, Kerbiyye, Muhtâriyye ve Rizâmiyye gibi fırkalarda hâkim olan görüş, Ali'nin ulûhiyyeti yahut Hz. Peygamber'in vasîsi olduğu, Ali, Hasan, Hüseyin ve Muhammed b. Hanefiyye'nin kutsallığı, genellikle imâmetin Muhammed b. Hanefiyye ve evlâdına intikali, fırka liderlerinin geleceği bilmesi, peygamberlik ve bazan ilâhlık iddiaları, tenâsüh, bedâ, rec'at ve ibâha ile ilgili düşüncelerdir. Genel olarak İslâm câmiasında ve özellikle İmâmiyye geleneğinde Keysâniyye gâli bir fırka olarak kabul edilir (bk. KEYSÂNİYYE).

İsmâiliyye. Kuruluşundan itibaren muhtelif devreler geçiren İsmâiliyye'nin tamamının gâli olduğunu, yahut tamamının gulûvden uzak bulunduğunu söylemek güçtür. Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra ortaya çıkan bu fırka bünyesinde, İsmâil b. Ca'fer'in ölmediğini, takıyye gereği gözden kaybolduğunu, tekrar dönüp dünyayı ıslah edeceğini ileri süren asıl İsmâilîler (el-İsmâiliyyetü'l-hâlisâ, bk. İSMÂİLİYYE), daha sonra her zâhirin bir bâtını bulunduğunu, bâtının ancak te'ville elde edileceğini iddia eden Bâtıniyye ve dinî bir sembol olarak elbiselerini kırmızıya boyayan Muhammire tamamıyla gulûv özelliği sergilemektedir. Bâtıniyye'nin genellikle Basra ve Bahreyn'de ortaya çıkan ve Karmatîler diye anılan gruplarında hulûl, nübüvvet iddiası, aşırı te'vil, mal ve kadında ortaklık gibi telakkiler görülmektedir. Günümüzdeki İsmâilîler'den Ağa Han'a bağlı olan Nizârîler bilhassa imâmın şahsı, vasıfları ve imâmet makamı konusunda aşırı düşüncelere yönelmişlerdir. Bir başka İsmâilî fırkası olan Müsta'li Bohralar da Nizârîler kadar olmasa bile özellikle te'vil konusunda aşırı düşüncelere sahiptirler (bk. BOHRÂ). Fâtımî halifelerinden Hâkim-Biemrillâh'ın ilâhlığını ileri sürmek

suretiyle İsmâiliyye'den kopan, İslâm şeriatının neshedildiğini ileri süren ve tenâsüh prensip olarak kabul eden Dürzîler ise gâli bir İsmâilî fırka olmanın da ötesinde İslâm'la ilgisini kesmiş bir toplum durumundadır.

İmâmiyye (İsnâaşeriyye). İmâmiyye ortak adıyla anılan fırkalar arasında tarihte ve günümüzde aşırı telakkiler benimseyen gruplar mevcuttur. Bunların başta gelenlerinden biri, Mugîre b. Saîd el-İclî'ye (el-Becelî) mensup olan Mugîriyye'dir. Hâlid el-Kasrî'nin yahut Becile kabilesinin âzatlısı ve Muhammed el-Bâkır'ın çağdaşı olan İran asıllı Mugîre, Ebû Bekir ile Ömer'den teberrî düşüncesini ilk defa ortaya koymuş, onları açıkta lanetlemiştir. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini gnostik tarzda ilk te'vil edenlerden olan Mugîre, Ali'nin ölümleri dirilttiğini, kör bir adamın gözlerine elini sürdüğünde gözlerinin açıldığını, dileseydi Âd ve Şemûd gibi nesilleri tükenmiş kavimleri de hayata döndürebileceğini ileri sürmüştür. Gaybın bilinmesi, teşbih, tecsîm, nübüvvet ve ilâhlık iddiası gibi aşırılıklar İslâm mezhepleri tarihiyle ilgili eserlerde Mugîre'ye atfedilen hususlardandır (Eş'arî, s. 6-9; Ebû Hâtim er-Râzî, s. 302; Kâdî en-Nu'mân, s. 49).

Bir başka gâli fırka, Mugîre'den etkilenen Ebû Mansûr el-İclî'nin mensuplarının teşkil ettiği Mansûriyye'dir (bk. EBÛ MANSÛR el-İCLÎ). Ca'fer es-Sâdık'ın çağdaşlarından Ebû'l-Hattâb el-Esedî'ye mensup olan Hattâbiyye de gâli fırkalardan biridir. İbnü'n-Nusayr en-Nemîrî'ye mensup olan, Nusayriyye veya Nemîriyye adıyla anılan, Hz. Ali'yi ilâh kabul eden fırka ise günümüze uzanan gâli fırkalardandır (bk. NUSAYRİLİK). İbn Ebû'l-Azâfir'e (Azâkır) mensup olan ve ilâhî ruhun önce Hz. Âdem'e, ardından sırasıyla diğer peygamberlere, daha sonra Hz. Peygamber'den Ali'ye ve diğer imamlara, on ikinci imâmdan da kendi liderlerine geçtiğini iddia eden Azâfire de İmâmiyye'nin gâli gruplarından biridir (bk. MÜŞEBBİHE).

Albâiyye (Ulyâiyye), genel olarak Hz. Ali'nin ilâhlığını ve Resûl-i Ekrem'den üstünlüğünü ileri süren bir fırkadır. İnsanları Ali namına Hakk'a davet edecek kendi adına çağrıda bulunduğunu iddia ettikleri Hz. Peygamber'i eleştirmelerinden dolayı Zemmiyye veya Zemîmiyye adını alan Albâiyye'nin tâli fırkalarını teşkil eden, ilâhlık konusunda Ali'ye öncelik tanıyan Ayniyye, Hz. Peygamber'e öncelik tanıyan Mîmiyye, Selmân-ı

Fârisî'ye öncelik veren Siniyye, "kısâ" altına alınan beş kişinin yani Resûl-i Ekrem, Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in ilâh olduklarını kabul eden Muhammi-se, adı bilinmeyen ebedî bir varlığın dünyanın yaratılması için bu beşli grubu görevlendirdiğini iddia eden Müfevvîda, Allah'ın söz konusu beş kişiye hulûl ettiğini ileri süren Şuray'î adlı kişinin mensuplarının teşkil ettiği Şuray'yye, Ali ile Hz. Peygamber'in birbirlerine çok benzedikleri için Cebrâil'in yanılarak vahyi Hz. Peygamber'e getirdiğini iddia eden Gurâbiyye, Ali'ye biatı terkettilerinden dolayı bütün sahâbeyi tekfir eden Kâmiyye, Ca'fer-i Tayyâr'a mensup olduklarını iddia eden ve tenâsühe inanan Tayyâre (Tayyâriyye), Allah'ın insanı Ahmed isminin şekline uygun yarattığını ve kendisinin "kâim" olduğunu ileri süren Ahmed b. Keyyâl'e mensup Keyyâliyye, Ali'nin buluttan gölgeler içinde geleceğini iddia edip ona ilâhlık izâfe eden Gamâmiyye ve Hz. Ali'nin efdaliyetini ileri sürerek onunla savaşanları kâfir kabul eden Muhammed b. Yemân el-Küfî'ye mensup Yemâniyye gâli Şîi fırkalarındandır. Ayrıca cismanî kıyâmeti ve mi'râcın bedenlen vuku bulunduğunu inkâr ettiği gerekçesiyle İran'daki Şîi müctehidler tarafından Şîa toplumundan uzaklaştırılan ve Usûliyye ekolüne muhalif olan Seyh Ahmed el-Ahsâî mensuplarının oluşturduğu Ahsâiyye (Şeyhiyye), Bâbîlik ve müstakil bir din hüviyetiyle ortaya çıkmadan önce Bahâîlik de birer İsnâaşerî gâli fırkası olarak kabul edilebilir.

Allah'ın üç boyutlu bir varlık olduğu nu söyleyen Hişâm b. Hakem ve Hişâm b. Sâlim el-Cevâlikî'nin mensupları ile diğer mücessime grupları da Gâliyye'den sayılmaktadır. Allah'ın Acemler'den bir peygamber göndereceğini, ona gökten bir kitap indireceğini ve böylece Resûl-i Ekrem'in şeriatının ilga edileceğini ileri süren Yezîd b. Ebû Üneyse'ye (Enîse) mensup olan Yezîdiyye, Yûsuf süresini bir aşk hikâyesi olduğu gerekçesiyle Kur'an'dan saymayan Acâride, kız torunlarla erkek ve kız kardeşlerin kız torunlarının haramlığı Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmediği için onlarla evlenmeyi helâl sayan Acâride'ye mensup Meymûniyye Hâricîler'in gâli fırkalarındandır. Biri ezeli, diğeri yaratılmış olmak üzere iki ilâh bulunduğu, ikincisinin Mer-yem oğlu İsâ olduğunu ve onun insanları âhirette hesaba çekeceğini iddia eden ve tenâsühü benimsediği nakledilen Hâbrîyye ile (bk. AHMED b. HÂBİT) buna ya-

kın iddialar ileri süren Askerimükrem'-
deki Himâriyye de Mu'tezile ve Kaderiy-
ye Gâliyyesi'nden sayılmıştır.

Hulûl ve ittihad gibi düşünceler ileri süren bazı tasavvuf erbabı ve özellikle Hallâc-ı Mansûr'a mensup olan Hallâciyye, Allah'ın güzel yüzlü insanlara hulûl etmesi sebebiyle onlara secde etmenin gerekli olduğunu söyleyen Hulmâniyye Gâliyye'den sayıldığı gibi harflere kutsiyet atfeden, harflerde gaybî mânaların gizli olduğunu belirten Hurûfîlik ve bünyesinde tenâsûhe yer veren tellakkiler de bu gruba dahil edilebilir.

Muhtelif gâilî fırkalarının İslâm daire-
sinin içinde mi yoksa dışında mı kaldığı-
nı tesbit ederken kendilerine nisbet edi-
len görüşleri gerçekten benimseyip be-
nimsemediklerine ve ayrıca aşırılık dere-
cesine dikkat etmek gerekir. Genellikle
Sünnî ve mutedil Şîî âlimleri onların İslâm'a mensubiyet iddia eden, fakat müs-
lüman olmayan gruplar olduğu nokta-
sında birleşmişlerdir (ayrıca bk. GULÜV).

İtikadî mezhepler konusunda eser yazan müellifler, Gâliyye'ye ait görüşleri de diğerleriyle birlikte ele alıp incelemişlerdir. Bu konuda kaynaklarda adı geçen en eski monografiler, Ebû Sehl en-Nevbahî' (İbnü'n-Nedîm, s. 225) veya Hasan b. Yahyâ (Hasan b. Mûsâ olmalıdır) en-Nevbahî' (İbnü'l-Cevzî, s. 97) ve Sa'd b. Abdullah el-Kummî'ye nisbet edilen, ancak günümüze ulaşmayan *Kitâbü'r-Red 'ale'l-gulât* adlı eserlerdir. Hasan b. Mûsâ en-Nevbahî'nin *Fıraku's-Şi'a* (İstanbul 1931; Necef 1355/1936) ve Sa'd b. Abdullah el-Kummî'nin *el-Maḳâlât ve'l-fırak* adlı eserlerinde Gâliyye'nin düşünceleri geniş bir şekilde ortaya konulmuştur. Her üçü de Şîî kelâmcılarından olan bu müelliflerden sonra eldeki en eski Sünnî kaynak Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn*'idir (Wiesbaden 1960). Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *el-Farḳ beyne'l-fırak*'ı (Kahire 1328/1910) ve İbn Hazm'ın *el-Faşḥ*'ı (I-Iv, Cide 1402/1982, 2. bs.) Gâliyye'nin düşüncelerini ele alan, kaynaklarını araştıran ve reddine dair fikirleri ihtiva eden çalışmalardır. Muhammed b. Mâlik el-Hammâdî'nin *Keşfü esrârî'l-Bâṭniyye* (Kahire 1939) ve Muhammed b. Hasan ed-Deylemî'nin *Beyânü mezhebi'l-Bâṭniyye* (İstanbul 1938) adlı eserleri, bâtinî gâîlilerin düşüncelerini reddeden monografilerdir. Şehristânî'nin *el-Mîl ve'n-nihâl*'i ile (Kahire 1395/1975) İbnü'l-Cevzî'ye ait *Telbisü İblis*'in (Kahire 1368) konuyla ilgili bölümleri önemli bilgiler

ihtiva etmektedir. Çağdaş müelliflerden Ali Sâmî en-Neşşâr'ın *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*'ının (Kahire 1977) II. cildi, Yûsuf Dervîş Gavânime'nin *Ğulâtü's-Şi'ati'l-Bâtniyye fî bilâdi's-Şâm* (Amman 1401/1981), Fethî Muhammed ez-Zağbî'nin *Ğulâtü's-Şi'a* (Tanta 1409/1988), Abdurrahman b. Muallâ el-Luveyhîk'in *el-Ğulûv fi'd-dîn*, Rainer Freitag'ın *Seelenwanderung in der Islamischen Hâresie* (Berlin 1985) ve Matti Moosa'nın *Extremist Shiites. The Ghulat Sects* (Syracuse 1988) adlı eserleri bu konuya dair önemli çalışmalardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 215, 347; Nevbahîti, *Fıraku's-Sı'a*, s. 19-63; Es'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 5-16, 46; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 103-104; Ebû Hâtîm er-Râzi, *Kitâbü'z-Zîne* (Abdullah Sellûm es-Sâmerrâi, el-Ğulûv ve'l-fıraku'l-Ğâliyye içinde), Bağdad 1982, s. 286-312; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 18-33; İbn Bâbeveyh el-Kumrî, *Risâletü'l-İ'tikâdâtü'l-İmâniyye* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalî), Ankara 1978, s. 114-115; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdeddûd), s. 225; Kâdî er-Nu'mân, *De'â'imü'l-İslâm* (nşr. A. Ali Asgar Feyzi), Kahire 1985, s. 49; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, V, 124-134; Ebû'l-Alâ el-Maarri, *Risâletü'l-ğufrân* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1397/1957, s. 457; Hârizmî, *Mefâtihu'l-‘ulûm* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1409/1989, s. 48-51; Müfid, *Şerhu 'Akâ'id'iş-şadâk* (Evâ'il-ül'l-Makâlât içinde, nşr. Abbâskulî S. Vecdi), Tebriz 1364 hş., s. 217-219; Kâdî Abdülcebcebr, *Teşbîâtü delâ'ilü'n-nübüve*, Beyrut, s. (Dâr-ül-Arab), s. 715; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 230-312; a.mlf., *Uşûlû'd-dîn*, s. 331; İbn Hazm, *el-Fasl* (Umeyre), II, 272; V, 35-50; Muhammed b. Mâlik el-Hammâdî, *Keşfü esrâr'il-Bâtrniyye* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1939; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 173-190; Neşvân el-Himyerî, *el-Hûrû'l-‘îyn*, Kahire 1948, s. 146; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İbîs*, s. 97-112; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (Neşşâr), s. 87-92; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1965, VIII, 119-122; X, 10-11; Browne, *LHP*, I, 310-336; II, 195; Abdullah Feyyâz, *Târîhu'l-İmâniyye*, Beyrut 1395/1975, s. 86-129; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'e-tü'l-fikr'il-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1977, II, 65-99; Yûsuf Derîş Gavânime, *Ğulâtü's-Ş'atî'l-Bâtrniyye ft bilâdî's-Şâm*, Amman 1401/1981, s. 9-47; Abdullah Sellûm es-Sâmerrâi, *el-Ğulûv ve'l-fıraku'l-Ğâliyye*, Bağdad 1982; İrfan Abdülhamîd, *Dîrâsât fi'l-fırak ve't-'akâ'id'il-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 74-88; Fethî M. ez-Zagbî, *Ğulâtü's-Ş'ea*, Tanta 1409/1988; Waddâd al-Qâdî, "The Development of the Term Ghulat in Muslim Literature with Special Reference to the Kaysaniyye", *Akten des VII. Kongresses für Arabistik und Islamwissenschaft*, Göttingen 1976, s. 295-319; Willia F. Tucker, "Asiler ve Ghostikler el-Muğire İbn Said ve Muğiriyye" (trc. Ethem Ruhi Fiğlalî), *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, V, Ankara 1982, s. 203-229; Wilferd Madelung, "Shuism", *ER*, XIII, 245-246; M. G. Hodelson, "Ğulât", *EJ*² (İng.), II, 1093-1095; "Ğulât", *DMF*, II/1, s. 1812.

MUSTAFA ÖZ

GALLAND, Antoine

(ö. 1715)

**Binbir gece masallarını
Avrupa'ya tanıtan
Fransız şarkiyatçısı.**

6 Nisan 1646'da Kuzey Fransa'da Piacardie bölgesinde bulunan Rollot kasabasında doğdu. Dört yaşında iken babasını kaybetti. Noyon Koleji'nde Grekçe, Latince ve İbrânice okuduktan sonra Paris'e giderek (1661) öğrenimini Plessis Koleji ile Sorbonne Üniversitesi'nde sürdürdü. Kraliyet Koleji'nde katıldığı dersler ve Sorbonne Kütüphanesi'nde Doğu yazmaları katalogunun düzenlenmesi faaliyetleriyle Doğu dillerini öğrenmeye başladı ve İbrânice bilgisini geliştirdi. Bir Latince profesörünün yanında çalışırken o sırada İstanbul büyükelçiliğine tayin edilen Charles Marie François Ollier de Nointel tarafından özel kâtipliğe seçildi. 22 Ekim 1670 tarihinde İstanbul'a ulaşan Nointel'in en önemli görevi kapitülasyonların yenilenmesini sağlamaktı. Bunun başarılmasının ardından Galland, elçiyle birlikte bazı Yakındoğu limanlarını ziyaret ettikten sonra tekrar İstanbul'a gitmeyip Paris'e döndü (1675) ve pek çok tarihî eser topladığı bu seyahatin notlarını kitap halinde getirdi. 1677'de üç koleksiyon meraklısı için yeniden Türkiye'ye giderek bir yıl kaldı ve yine tarihî eser topladı. 1679'da ise aynı amaçla bu defa Doğu Hindistan Şirketi tarafından görevlendirildi; bir buçuk yıl sonra şirketin vazgeçmesi üzerine gezisini önce ünlü devlet adamı Colbert'in, onun 1683'te ölümü üzerine de Marquis de Lovius'ün desteğiyle ve "kralın antikacısı" unvanıyla sürdürdü. Mısır'da ve Anadolu'da dokuz yıl devam eden bu seyahatinden 1688'de, 16.000 kişinin ölümüne ve İzmir Kalesi'nin yıkılışına yol açan büyük depremi gördükten sonra döndü. Fransa'ya gidişinde Kraliyet Kütüphanesi muhafızı M. Thevenot'nun himayesine girdi. Daha sonra Barthélemy d'Herbelot'nun yanında çalışarak *Bibliothèque orientale* adlı eserinin basımına yardımcı oldu; yazarın ölümü üzerine (1695) kitabın tamamlanmasını sağlayarak girişini yazdı. 1709'da Collège de France'a Arapça hocası tayin edildi; 17 Şubat 1715 tarihinde Paris'te öldü.

Eserleri. 1. *Les mille et une nuits, Contes arabes traduits en français* (I-XII, Paris 1704-1717). Bu eser için ana